

İKTİSAT BİLİMİ, BİLGİ KURAMI VE BİLİMSELLİK
TANIMININ ÇEŞİTLİLİĞİ : İKTİSATÇILAR ARASINDA
YAPILAN BİR ANKETİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Dr. Tülay ARIN*

I — G İ R İ Ş

İktisatçılar görüşlerini sayısız kitap, makale, konferans, rapor, beyanat gibi araçlarla ifade ederler. Ama iktisatçıların bazı konulardaki görüşlerini bir anket çerçevesinde ifade etmeleri pek ender bir olaydır. Bu makalede gelişmiş birkaç batı ülkesinde iktisatçılar arasında yakın zamanda yapılmış bir anketin sonuçlarını özetlemeye çalışacağız. Bize göre anketin en çarpıcı özelliği iktisatçılar arasındaki görüş ayrılıklarının derin olduğunu göstermesidir. Kuşkusuz bu hiç de yeni bir bulgu değildir. Özellikle iktisadi krizin yoğun olduğu bir dönemde çok boyutlu ve çetrefil sorunların nedenleri açıklanırken ve bu açıklamalara dayanılarak politika önerileri getirilirken farklı yaklaşımların ortaya çıkması olağandır. Zaten bilimsel gelişme ancak bu şekilde mümkün olmuştur.

Bazı bilimciler ise aynı zamanda bu görüş ayrılıklarının nedenlerini ve kaynaklarını açıklamaya çalışmaktadır. Benzer eğitimden geçmiş, konusunda ihtisaslaşmış, sistematik bilgiye sahip insanlar, alanlarıyla ilgili pekçok sorunda farklı görüşlere sahip olmaktadırlar. Bu doğrudan doğruya «bilimsel bilgi» nin ne olduğu sorusuyla ilgilidir. Bilim felsefesinin hem günümüzde hem de tarihsel gelişmesinde ortaya çıkan en belli başlı özelliği «bilimsel bilgi» yi farklı tanımlayan bilim ve bilgi kuramlarının var olmasıdır. Yani görüş ayrılıkları farklı yaklaşımlar hem bilimin kendi kuramı içinde, hem de bilgi kuramı içinde mevcuttur.

Bilginin nasıl elde edildiği, «bilimsel» bilginin ne olduğu, iktisadi düşüncenin nasıl değiştiği, nasıl kabul gördüğü ya da reddedildiği, nasıl uygulamaya konduğu ilginç ve güç bir sorudur. Kısa-

(*) İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bu makale yazar Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde görevli iken yazılmıştır.

ca «bilimde yöntem» başlığı altında toplanabilecek bu tartışmalara son zamanlarda iktisat yazınının bir parçası olarak giderek daha çok rastlanmaktadır. Biz sözkonusu iktisatçılar anketinin bulgularının bu yöntem tartışmaları ışığı altında bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

II — ÇEŞİTLİ AVRUPA ÜLKELERİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İKTİSATÇILARI ARASINDA YAPILAN ANKETİNİN TOPLU SONUÇLARI

Bu makalede ele alınan anket 1978 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD), 1980 ve 1981 yıllarında da Belçika, Fransa, Federal Almanya ve İsviçre iktisatçıları arasında yapılmıştır. Her ülkede yapılan anketin sonuçları ayrı bir incelemenin konusu olmuş, fakat anketin toplu sonuçları ancak Eylül 1983'de yayınlanan bir makalede sunulmuştur. (1)

Ankete Belçika'dan 664, Fransa'dan 162, F. Almanya'dan 273, İsviçre'den 199, A.B.D.'den 211 (toplam 1509) iktisatçı katılmış. Katılan iktisatçılar, az çok dengeli bir şekilde, özel kesimde, devlet kesiminde ve üniversitelerde çalışanlar arasından seçilmiş. Büyük çoğunluğu doktora ya da yüksek lisans derecesine sahip ve 55 yaşından genç. Ayrıca, dört Avrupa ülkesinde ankete katılan iktisatçılar, kendilerinin ifade ettikleri siyasal eğilimleri bakımından, sağ, merkez, sol eğilimliler arasında aşağı yukarı dengeli olarak dağılmış. (2)

Tablo 1, iktisat politikaları ve iktisadi işleyiş ile ilgili 22 önermeye (doğru ya da yanlış bir iddiayı, savı dile getiren cümle - proposition) iktisatçıların verdikleri cevapları özetlemektedir. Önermeler, esas olarak, belli başlı iktisadi sorunlar ve bu sorunları azaltmak için uygulanabilecek politikalarla ilgilidir : enflasyon (önerme 1 - 5), işsizlik ve büyüme bozuklukları (önerme 6 - 9), gelir bölüşümü dengesizlikleri (önerme 10 - 14), dış ticaret (önerme 15 - 16), fiyat mekanizmasının işleyişi ve idari kontroller yerine fiyat mekanizmasının hakimiyetinin kurulması (önerme 17 - 22). Görüldü-

- (1) B S. Frey, V. Ginsburg, P. Pestieau, W.W. Pommerehne, F. Schneider, «Consensus, Dissension and Ideology among Economists in Various European Countries and the United States», *European Economic Review*, 23 (1), September 1983, 59 - 69. Ülkelerle ilgili incelemelere ait referanslar bu makalede bulunabilir.
- (2) *ibid.*, s. 62, dipnot 1; s. 65, dipnot 4; s. 68.

ğü gibi, ankette sorulan tüm sorular «kategorik önermeler» biçiminde ifade edilmiştir, yani önermeden çıkacak sonucu kanıtlayacak öncüler, önermenin hangi koşullarda doğru olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden, «evet» ve «hayır» cevapları yanında, «evet ama» gibi bir cevap vardır ki, bu, önermenin koşullu kabulünü göstermektedir.

A) İktisatçıların Görüş Benzerliği İçinde Olduğu Konular :

1. Bazı önermeler bazı ülkeler için görüş birliğine yakın çoğunluklarla kabul edilmekte ya da reddedilmektedir.

Tablo 1'in en çarpıcı sonuçlarından biri, az sayıda önerme için sözkonusu olsa bile, bazı ülkelerin iktisatçılarının bir önermeyi çok büyük bir çoğunlukla koşulsuz ya da koşullu olarak desteklemeleri ya da reddetmeleridir. A.B.D.'li iktisatçıların sadece % 3'ü, Almanların sadece % 6'sı, İsviçrelilerin sadece % 10'u gümrük ve kotaların genel iktisadi refahı düşürdüğü önermesini (15) doğrudan doğruya reddetmiştir. (3) A.B.D.'lilerin sadece % 2'si, Almanların % 6'sı kira kontrollerinin konut arzını ve kalitesini düşürdüğü önermesini (19) doğrudan doğruya reddetmiştir. İşsizlik olan ekonomilerde devletin vergi ve harcama politikası, yani maliye politikası aracılığıyla ekonomiyi canlandırabileceği önerisine (8) Fransızların sadece % 5'i, Amerikalıların sadece % 8'i karşı çıkmıştır. Benzer şekilde, esnek döviz kurlarının etkin bir araç olduğu önermesi (16) A.B.D.'li ve Almanların sadece % 5'i tarafından reddedilmiştir. A.B.D.'li iktisatçıların sadece % 8'i sosyal refah sistemi yerine negatif gelir verigisi sisteminin getirilmesi önerisine (13) doğrudan doğruya karşı çıkmıştır. Bunun yanında, Alman iktisatçılarının % 93'ü ücret, fiyat kontrollerinin enflasyonu kontrol aracı olarak kullanılması önerisini (4) koşulsuz reddetmektedir. Fransız iktisatçıların sadece % 6'sı tekelleşmeye karşı yasaların mevcut tekelleşme derecesini azaltmak üzere kullanılması önerisine (21) karşı çıkmıştır. Almanların sadece % 8'i istihdamı arttırmak amacıyla devletin kendisinin işgücü istihdam etmesi önermesini (9) koşulsuz kabul etmektedir.

Kısaca, bazı önermeleri koşulsuz reddetme yani bir önermenin tersini kabul etme bakımından bazı ülkelerin iktisatçıları arasında % 98, % 95, % 92, yani % 90'ın üzerinde çoğunluklara rastlamak mümkündür. (Sözkonusu önermelerin bütün ülkelerin iktisatçıları tarafından aynı şekilde kabul görmediği açıktır.) Bu büyük destek ve görüş birliği nereden gelmektedir? Kesin bilimsel doğrular mı vardır?

(3) Parantez içindeki sayılar Tablo 1'deki önerme sırasını göstermektedir.

TABLO : 1

ÖNERMELER VE BEŞ ÜLKE İKTİSATÇILARININ CEVAPLARI (YÜZDE OLARAK)

ÖNERMELER	BELÇİKA		FRANSA		F. ALMANYA		İSVİÇRE		ABD						
	E. ama	H.	E. ama	H.	E. ama	H.	E. ama	H.	E. ama	H.					
1. Enflasyon esas olarak parasal bir olgudur.	15	32	53	11	19	70	25	31	44	31	36	33	27	30	43
2. Para politikasında para arzı faiz haddinden daha önemli bir bedettir.	34	31	36	46	29	25	42	36	22	64	26	10	48	23	29
3. Merkez Bankası para arzını ancak belirlenmiş bir oranda arttırabilmektedir.	16	31	53	35	35	30	10	27	63	16	37	47	14	25	61
4. Enflasyonu kontrol altına almak için ücret - fiyat kontrolleri kullanılmalıdır.	42	40	18	26	30	44	2	5	93	9	30	61	6	22	72
5. Devlet harcamalarının miktarı azaltılmalıdır.	50	24	26	34	27	39	49	31	20	39	33	28	34	23	43
6. Asgari ücret uygulaması genç ve nitelsiz işçiler arasında işsizliği arttırır.	29	24	47	17	22	61	45	25	30	36	31	33	68	22	10
7. Kısa vadede enflasyon hızının artması işsizliği azaltabilir.	12	32	56	20	35	45	28	33	39	34	28	28	31	33	36
8. Maliye politikası eksik - istihdamla çalışan ekonomilerde canlandırıcı etki yapar.	29	52	19	56	39	5	33	54	13	45	43	21	65	27	8
9. Devlet istihdamı arttırmak için işgücü istihdam etmeli, garantili iş bulma programları uygulanmalıdır.	14	43	43	29	29	42	8	27	65	15	37	48	26	27	47
10. Sendikaların iktisadi gücü önemli ölçüde azaltılmalıdır.	51	27	22	20	23	57	21	35	44	19	28	53	32	38	30
11. Gelir bölüşümü gelişmiş sanayi ülkelerinde daha adil olmalıdır.	34	33	34	47	31	22	25	32	43	25	37	38	40	31	29
12. Gelir bölüşümünü düzeltmek amacıyla yapılan parasal yardımlar mal ve hizmet yardımlarından daha iyi bir araçtır.	38	24	39	52	26	22	50	28	22	41	36	23	68	24	8

13. Sosyal refah sistemi «negatif gelir vergisi» esas alınarak yeniden düzenlenmelidir.
14. Devlet gelir vergisi oranlarının yapısını enflasyona göre indekslemelidir.
15. Gümrük vergileri ve ithalat kotaları genel iktisadi refahı azaltır.
16. Esnek döviz kuru etkin bir uluslararası mali araçtır.
17. Çevreyi kirletme vergisi çevreyi kirletmeye sınır getirmekten daha etkin bir araçtır.
18. Tüketiciyi koruyan yasalar genellikle iktisadi etkinliği azaltır.
19. Kiralara üst sınır konması konut arzını ve konut kalitesini düşürür.
20. Devlet işletmeleri genel olarak özel işletmelerden daha az etkindir.
21. Tekelleşmeyi azaltmak için antitekel yasalar daha sıkı biçimde uygulanmalıdır.
22. İşletmelerin işçiler tarafından yönetimi emeğin verimini artırır.

25	38	37	19	35	46	22	28	50	19	26	55	58	34	8
60	27	13	51	31	19	24	21	55	31	27	42	41	27	32
32	47	21	27	45	28	70	24	6	49	41	10	81	16	3
17	39	44	12	41	47	64	31	5	53	39	8	61	34	5
42	26	32	28	28	44	35	31	34	22	35	43	50	31	19
9	22	69	5	17	78	10	24	66	18	26	56	24	28	48
55	25	20	22	32	46	73	21	6	47	33	20	78	20	2
48	22	31	33	22	45	63	26	11	58	28	14	—	—	—
57	33	10	57	37	6	56	34	10	37	45	18	49	36	15
20	46	34	35	48	17	14	40	46	17	41	42	—	—	—

Kaynak : Frey, Ginsburg, Pestican, Pommerehne, Schneider (1983), s. 61,

Tablo : 1. Önermeler konularına göre yeniden sıralanmıştır.

NOT : Tabloda E. evet; H. hayır anlamına gelmektedir.

2. Büyük çoğunluklarla reddedilen önermelerin almasıkları ise bu denli büyük çoğunluklarla kabul görmemektedir.

Görüş birliğine yakın çoğunluklarla reddedilen önermelerin almasıkları arasında seçim yapmaya gelince, görüş birliğine yakın olan durum ortadan kalkmaktadır. Örneğin maliye politikası ile ilgili önerme (8) ABD ve Fransa iktisatçılarının % 92'si ve % 98'i tarafından desteklendiği halde, aynı grup iktisatçıların % 47'si ve % 42'si (çoğunluğa yakın kısmı) devletin işsizliği azaltma ve ekonomiyi canlandırmanın yolunun devletin kendisinin işgücü istihdam etmesi olmadığını düşünmektedirler. Benzer çoğunluklarla da devlet harcamalarının kısılmasını istemektedirler. Benzer şekilde, Alman iktisatçıların önerme 4 ile birlikte önerme 1, 3, 5 konusunda verdikleri cevapların yüzdelerine bakılabilir.

Yani, büyük çoğunluklarla kabul edilen önermeler daha geniş bir açıklama çerçevesinde ele alındığı zaman «doğrular», «kısmi doğrular» a, «bir ölçüde doğrular» a mı dönüşmektedir ?

3. İktisatçılar arasında görüş benzerliği olan önermelerin sayısı çok düşüktür.

Görüş benzerliği, ankete katılanların % 55'inin ya da daha çoğunun bir önermeyi koşulsuz desteklemesi ya da reddetmesi şeklinde tanımlanmıştır. (4) Tablo 1'de tek tek ülkelerin iktisatçıların verdikleri cevaplara bakıldığında, az sayıda önerme bakımından görüş benzerliği olduğu görülecektir. Belçika iktisatçıları 4, Fransa iktisatçıları 9 önermede görüş benzerliği içindedir. Görüş benzerliğinin azlığı üç Avrupa ülkesinde çok belirgindir.

Ülkeler arasında yapılan karşılaştırma, yani ankete katılan iktisatçıların tümünün cevaplarının incelenmesi, hiç bir önerme için tüm iktisatçıların % 55 ya da daha büyük bir çoğunlukla desteklediği ya da reddettiği önerme olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. En az üç ülkede cevapların % 55 ya da daha büyük çoğunluk topladığı önerme sayısı, 22 önerme arasından sadece 6'dır. Bunlar tüketiciyi koruma yasalarının genellikle iktisadi etkinliği azaltmayacağı (18), enflasyonu kontrol için ücret - fiyat kontrolleri kullanılmaması (4), maliye politikasının ekonomiyi canlandırıcı ve işsizliği azaltıcı etki yapacağı (8), kiralara üst sınır konmasının konut arzını ve kalitesini düşüreceği (19), antitekel yasaların uygulanması ile tekelleşme derecesinin azaltılabileceği (21), vergi oranlarının enflasyona göre endekslenmesi (14) önermeleridir.

(4) ibid., s. 62. «Koşullu evet» cevabını verenlerin yüzdesinin hiçbir önerme için % 55'in üzerine çıkmadığı Tablo 1'de görülmektedir.

Avrupalı iktisatçılar arasındaki görüş benzerliğinin daha az olduğu, görüş benzerliği içinde oldukları önermelerin de ABD'li iktisatçıların destekledikleri önermelerden farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. ABD'li iktisatçılar özellikle fiyat mekanizmasının işleyişi ile ilgili önermelere genel olarak katılmakta ya da katılmamaktadır.

Anketin toplu sonuçlarını değerlendiren makalenin yazarlarının hazırladıkları karşılaştırmalı bir tablo, ankete katılan iktisatçılar arasındaki görüş benzerliğinin ne denli az olduğunu göstermektedir. Bu tabloda ABD'li iktisatçılar arasında görüş benzerliği olan önermelere Avrupalı iktisatçıların verdikleri cevapların yüzdeleri görülmektedir. (Tablo 2)

Tablo 2'ye göre ABD'li iktisatçıların görüş benzerliği içinde oldukları önermelerin sayısı 9'dur. Almanlar bunların 7'sine katılmaktadır.

TABLO : 2

ABD İKTİSATÇILARININ GÖRÜŞ BENZERLİĞİ İÇİNDE
OLDUĞU ÖNERMELERE AVRUPALI İKTİSATÇILARIN
VERDİĞİ CEVAPLAR (%)

Önerme	ABD	Belçika	Fransa	F.Alm.	İsviçre
«genel olarak katılıyorum» diyenler (%)					
15. Gümrük vergileri iktisadi refahı azaltır	81	32	27	70	49
12. Gelir yardımları aynı yardımlardan iyidir.	68	88	52	50	41
16. Esnek döviz kuru daha etkindir.	61	17	12	64	53
6. Asgari ücret uygulaması istihdamı azaltır.	68	29	17	45	36
8. Maliye politikası iktisadi faaliyeti canlandırır.	65	29	56	33	45
13. Negatif gelir vergisi uygulanmalıdır.	58	25	19	22	19
19. Kira kontrolleri konut arzını ve kalitesini düşürür.	78	55	22	73	47
«genel olarak katılmıyorum» diyenler (%)					
4. Ücret - fiyat kontrolleri enflasyonla mücadelede etkilidir.	78	18	44	93	61
3. Para arzı sınırlı olarak artırılmamalıdır.	61	53	30	63	47
Ortalama «kabul» yüzdesi					
	68	33	31	57	44

Kaynak : Frey, et. al, s. 63, Tablo 2

Fransız ve Belçika'lı iktisatçılar ise 7 önermede ABD'li iktisatçıların düşündüklerinin tersini düşünmekte, yani önermeye katılmamaktadırlar. ABD'li iktisatçıların genel olarak katıldıkları önermeler arasında diğer ülkelerin iktisatçıları tarafından az çok desteklenen tek önerme, gelir bölüşümünü düzeltmek amacıyla bazı gruplara ucuz veya bedava mal ve hizmet sunmak yerine parasal yardım yapmanın daha iyi olduğu önermesidir (12).

Farklı ülkelerin iktisatçıları bazı önermeler bakımından kendi aralarında görüş benzerliğine sahiptir. Fakat aynı önerme bakımından başka ülkelerin iktisatçıları ile görüş ayrılıkları oldukça derindir. Örneğin ABD'li iktisatçıların % 58 çoğunlukla kabul ettikleri negatif gelir vergisinin sosyal güvenlik sisteminin temeli olması önerisi (13), Avrupalı iktisatçıların büyük çoğunluğu tarafından reddedilmektedir.

En keskin görüş ayrılığı esnek döviz kurlarının etkinliği konusunda çıkmaktadır. ABD'li iktisatçıların % 61'i bu önermeyi (16) kabul ederken, Fransızların sadece % 12'si, Belçika'lıların sadece % 17'si bu görüşü paylaşmaktadır. Benzer görüş ayrılıkları gümrük vergileri ve kotalar, asgari ücret uygulaması, konut kiralalarının kontrolleri, ücret - fiyat kontrolleri konularında da mevcuttur.

Farklı ülkelerin iktisatçıları arasındaki bu keskin görüş ayrılıkları bilimsel doğruların ülkeden ülkeye değiştiğini ve relatif olduğunu mu göstermektedir? Aynı ülkede iktisatçıları arasındaki görüş ayrılıkları aynı zamanda gerçeklerin insandan insana göre de değiştiğini mi göstermektedir, yani bilimsel doğrular tek tek insanlar ya da gruplar bakımından da mı nisbidir?

B) İktisatçıların Görüş Ayrılığı İçinde Olduğu Konular :

Makalenin yazarlarına göre, eğer önermelere verilen cevaplar kabul, koşullu kabul, ya da red bakımından belirgin bir eğilim göstermiyorsa iktisatçıları arasında görüş ayrılığı olduğu söylenebilir. Makalenin yazarları her üç tür cevabın oranının en az % 25 olduğu önermelerde görüş ayrılığı olduğunu kabul etmektedirler (5). Önermelerin öncülleri belirtilmediği için, koşullu kabul oranlarının, bu tür önermelerde «evet» ya da «hayır» cevaplarının oranları kadar, ya da daha yüksek olduğu görülmektedir.

(5) ibid., s. 64.

1. Aynı ülkenin iktisatçıları arasında görüş ayrılıkları ve görüş benzerlikleri yanyana bulunmaktadır.

Tablo 1 bu açıdan yeniden incelendiğinde, Fransız, İsviçreli ve ABD'li iktisatçılar arasında, Alman ve Belçikalı iktisatçılara göre daha çok sayıda önerme bakımından görüş ayrılığı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani görüş ayrılıkları ve görüş benzerliklerine aynı ülkede beraberce rastlanmaktadır. Özellikle ABD ve İsviçre iktisatçıları arasında bazı önermeler bakımından pek az görüş benzerliği vardır (6). Bunun en belirgin örnekleri enflasyonun esas olarak parasal bir olgu olduğu (1) ve enflasyonun artması ile kısa vadede işsizliğin azaltılabileceği (7) önermeleridir.

2. En çok görüş ayrılığı olan önermeler Keynesci yaklaşım ile monetarist yaklaşım arasındaki farkları yansıtmaktadır.

Gelir bölüşümünün daha adil olması gerektiği (11), enflasyonun esas olarak parasal bir olgu olduğu (1), çevre kirliliğini azaltmak için çevreyi kirletmeye tavan koymak yerine çevreyi kirletenden vergi alınmasının daha etkin olduğu (17), enflasyonun artışının kısa vadede işsizliği azaltacağı (7) önermeleri en çok görüş ayrılığının var olduğu konular olarak ortaya çıkmaktadır. Bu önermeler esasen; gelir bölümü, enflasyonun monetarist açıklaması, piyasa mekanizmasının işleyişine göre etki yapan dolaylı müdahalelerin dolaysız bürokratik kontrollerden daha etkili olduğu ile ilgili neoklasik görüş, enflasyonla işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren Phillips Eğrisi kuramı ile ilgilidir. Bunlar gerçekten iktisat kuramında ve araştırmalarda en ateşli tartışmalara konu olmaktadır. Çeşitli varyantlarıyla Keynesci ve monetarist yaklaşım sorunlara birbirine rakip açıklamalar ve çözüm yolları önermektedir. Aslında bu iki yaklaşım farklı kuramsal bütünler olmalarına karşın, birbirleriyle uzlaşmaz yaklaşımlar değildir. Üstelik birbirleriyle uzlaşmaz yaklaşımlar da mevcuttur. Fakat iktisatçılar kabul ettikleri kuramlara sıkı sıkıya sarılıp diğer açıklamalara gözlerini ve kulaklarını kapatmakta mıdırılar ?

3. İktisatçıların siyasal ve normatif tercihlerindeki farklılıklar görüş ayrılıklarına yol açmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, ankete katılan Avrupalı iktisatçılar kendilerinin ifade ettikleri siyasal tercihleri bakımından (sağ, or-

(6) bkz. yukarıda Bölüm A, 3.

(7) ibid., s. 65-68.

ta ve sol) siyasal yelpazeye dengeli olarak dağılmışlardır. Kuşkusuz bu siyasal eğilimlerin tanımı ülkeden ülkeye az çok değişebilir. Makalenin yazarları, iktisatçılar arasındaki görüş ayrılıklarının, önermelerin yaklaşık yarısı bakımından, iktisatçıların ideolojik tercihlerinin farklı olmasından kaynaklandığını belirtmektedirler (7). Gelir bölüşümünün iyileştirilmesi, devlet harcamalarının azaltılması, sendikaların gücünün azaltılması, tüketicinin korunması ile ilgili önermeler için, kendilerini «sol eğilimli» olarak tanımlayanlar arasında daha yüksek oranda kabul veya daha yüksek oranda red cevabına rastlandığını söylemektedirler. Ayrıca, görüş ayrılığının daha yüksek olduğu, ideolojik farklılıkların bulunduğu önermelerin, «normatif» olarak formüle edilenler olduğunu ifade ediyorlar (3, 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 21). Öte yandan, normatif olarak ifade edilmeyen bazı önermelerin de siyasal eğilimlere göre cevaplandırıldığını belirtiyorlar. Siyasal eğilime bağlı olarak cevaplandırılmayan önermelerin sayısının son derece az olduğu ortaya çıkıyor (3, 5, 12). Yazarlar, özellikle, çevre kirliliğini azaltmak amacıyla dolaylı müdahalenin (verginin) dolaysız müdahaleden daha etkin olduğu önermesi (17) bakımından görüş ayrılığı çıkmasına şaşırıyorlar; çünkü, onlara göre, hem çevre ekonomisi hem de genel iktisat ders kitaplarında teşvik mekanizmalarının dolaysız kontrollerden daha iyi aletler olduğunun açıkça gösterilmektedir. Ayrıca bazı durumlarda iktisatçıların sorunların «teknik» yanlarını «siyasal» boyutlarından ayırdetmek istememelerini «hayal kırıcı» buluyorlar (8).

Normatif —pozitif ayırımı hangi kistaslara göre yapılmaktadır? İktisatçılar bilgilerini değer yargılarını ve inançlarına mı dayandırmaktadırlar? İdeoloji nedir? Objektif - sübjektif bilgi arasındaki ayırım nedir ve «bilimsel» bilgi ile ilişkisi nedir? «Siyasal tercih» ile «bilimsel bilgi» arasındaki ilişki nedir? İktisatçılar ideolojik ve normatif tercihlerinin etkisi altında «bilimsel doğruları» saptırmakta mıdırlar, yoksa «doğruları» görmekten aciz mi kalmaktadırlar?

4. Önermelere dayanarak uygulamaya konacak politikaların doğuracağı etkiler ve yan etkilerin kabulü ya da reddi görüş ayrılıklarına yol açmaktadır.

Görüş ayrılıklarının olduğu önermeleri, bu önermelere dayanarak uygulanması istenen politikaların yan etkilerinin kabulü ya

(8) ibid., s. 65, s. 68.

da reddi bakımından değerlendirmek mümkündür. İktisadi işleyişle ilgili önermeler kendi başlarına değil, bir bütünün parçaları olarak gruplar halinde ele alındığında farklı değerlendirmeler ortaya çıkacaktır. Aynı uygulamanın yan etkileri farklı ülkelerde farklı olacaktır. Nitekim sözkonusu yan etkiler gözönüne alındığında görüş ayrılıkları keskinleşmektedir. Açıktır ki, enflasyonu azaltmak için para arzının kısılması, devlet harcamalarının kısıtlanması üretimin azalmasına, işsizliğin artmasına neden olur. Ücret - fiyat kontrolleri bürokratik müdahalelerin artmasına, piyasada mal kıtlıklarına, karaborsaya, enflasyonist baskının artmasına yol açar. İktisadi işleyişe piyasa mekanizmasının hakim olması gelir bölüşümündeki dengesizliği arttırır. İşsizliğe karşı alınan önlemler enflasyona, gelir bölüşümünü düzeltmeye yönelik politikalar bürokratik kontrollerin artmasına, bütçe açıklarına, ucuz mal ve hizmetlerde kıtlıklara yol açar. Dış ticaretin serbestleştirilmesi bazı koşullarda üretimi, istihdamı, tüketici refahını azaltır, bazı koşullarda da bunların tersi etkilere yol açar vs. İktisatçılar bir önermeyi kendi başına kabul ya da reddederlerken bu yan etkilerin bazılarını kabul, bazılarını da reddetmektedirler. Bunu da ülkelerinin koşullarına göre farklı değerlendirmekte, tercihlerini çeşitli yan etkileri olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerine bağlı olarak yapmaktadırlar. Yani gerçekler tarihsel ve toplumsal koşullara mı bağlıdır ve bütün tarihsel dönemler ve bütün toplumlar için geçerli olan «evrensel yasalara» ulaşmak olanağı yok mudur ?

III — BİLGİNİN BİLİMSELLİĞİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞ AYRILIKLARI

İktisatçılar arasında yapılan anketin sonuçları özetlenirken, aynı olguyu açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar, aynı yaklaşım içinde aynı olguyu açıklamak için birbirleriyle rekabet eden önermeler, hipotezler olduğu vurgulandı. Bu açıklamalar, kurumlar öğretimde ve araştırmalarda yanyana, beraberce kullanılmaktadır. Örneğin, bu anket sorularının da yansıttığı gibi, en az beş enflasyon modeli vardır. Serbest ticaret ve korumacılık kuramları yanyana bulunmaktadır, piyasanın işleyici ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hepsi de «iktisat bilimi» adı verilen bilim dalının içindedir. Farklı iktisatçılar da kendi görüşlerine sahiptir.

Anketin sonuçları bize «bilimsel» bilginin ne olduğu ile ilgili şu soruları sordurmaktadır :

1. «Evrensel doğrular», «bilimsel yasalar» var mıdır ? Bizi «evrensel» doğrulara ulaştırarak «yeterli» bilimsel açıklama ve bilgiye nasıl, hangi yöntemle ulaşılabilir ? Büyük çoğunluklar tarafından desteklenen ya da kabul edilen bazı önermeler gerçekten «doğru» oldukları için mi destekleniyor ? «Yeterli» açıklama ne ölçüde «güvenilir» olarak kabul görmekte ve «güvenilir» olduğu varsayılmaktadır ? Bunlar hangi anlamda «doğru» ve «gerçek» ?

2. Eğer açıklama bilimsel anlamda yeterliyse, neden bazı iktisatçılar bunların doğruluğunu kabul etmiyorlar ? Farklı ülkelerin iktisatçıları bazı önermeler bakımından neden farklı düşünüyorlar ? Yoksa doğrular «evrensel» değil de farklı toplumlara, kültürlere, tarihsel dönemlere göre «nisbi» (relatif) mi ?

3. Farklı toplumlara göre farklı gerçekler olduğu kabul edilse bile, aynı toplumun veya ülkenin iktisatçıları arasındaki görüş ayrılıkları neden daha bile derin olabiliyor ? Doğrular «pozitif» ve «objektif» değil de, «normatif», «öznel» ve «ideolojik» mi ? «Evrensel doğrular» gösterilemediği için mi tercihler ve değer yargıları ağır basıyor ? Yoksa insanlar «öznel» ve «ideolojik» tercihlerinden dolayı «bilimsel gerçekleri» görmekten aciz mi kalıyorlar veya kasten «gerçekleri» saptırıyorlar mı ? Yoksa «ideolojik» ve «normatif» kavramlar mı çarpıtıyor ?

4. Bilgi üretme ve bilgiye ulaşma yöntemleri farklı olduğu için mi farklı bilimsel bilgilere ulaşıyor ? Yani bilimsel bilgi ve bilimsel açıklamanın alması tanımları ve alması bilim yöntemleri farklı varsayımlardan mı hareket ediyor ? Farklı yöntemler yukarıdaki üç soruya farklı cevaplar mı veriyorlar ?

Aşağıda bu soruların son derece basitleştirilmiş, şematize edilmiş, özetlenmiş cevaplarını getirmeye çalışacağız.

«Bilimsel Bilgi» nin Tanımı ve Bilim Yöntemleri

Bilimin amacı gerçekleri kavramak, olaylara açıklama getirmek, bu açıklamalara dayanarak olayların akışını etkilemeye çalışmaktır. Ama bilimin ve bilimsel bilginin evrensel olarak kabul gören bir tanımı yoktur. Daha çok ya da daha az kabul gören farklı tanımları vardır. Bilim belli bir düşünme, mantık yürütme biçimine dayanır. Bu düşünce biçimi bilimin konusunun tanımlanmasında yardımcı olur ve bir bütün olarak ele alınınca bilimin «kura-

mı» ortaya çıkar. Bilimsel bilginin ne olduğu, yani gerçeklerin nasıl kavranabileceği, açıklanabileceği, bu bilgilerin olayları değiştirmek üzere nasıl kullanılabilirliği sorusuna verilen cevaplar bilimde farklı yöntemleri, farklı «bilim kuramları» nı ortaya çıkarmıştır. Bu yöntemler, kendi içlerinde çeşitlemeleri olmakla beraber, dört başlık altında toplanabilir (9).

1. Pozitivizm
2. Relativizm
3. Realizm
4. Yöntemsizlik.

A) Pozitivizm :

Pozitivizm ampirizm adı verilen felsefe kuramının bir çeşitlemesidir. Bilginin ancak ve ancak deney ve gözlem yoluyla test edilerek elde edilebileceğine inanan bilim yöntemidir. Günümüzde «pozitivizm» adı verilen bilgi kuramı, mantıksal pozitivizm veya mantıksal ampirizm, hipotetik - dedüktif yöntem, (yani dedüktif ve a priori olan rasyonalizm ile endüktif ve gözlemcil olan ampirizmin bir sentezi), davranışsalılık (behavioralizm), işlemseleçilik (operationalizm) in bir alaşımıdır. McCloskey bu alaşıma «modernizm» adını vermektedir (10).

Pozitivizmin kalkış noktası, kesin bilginin 19. ve 20. yüzyılın başlarındaki fizik biliminin bazı ilkelerine dayanılarak kurulan modele göre elde edilebileceği varsayımdır. Pozitivizmde ancak kuşku olmayan şeyleri bilebiliriz. Bilginin tek kaynağı deney ve gözlemdir. Bilimin konusu olgular ve olgular arasındaki ilişkilere, Olgular dolaysız gözlemler yoluyla insanların duyu organlarıyla algılanır. Kavramlar ve olgular duyularla algılama yoluyla yapılan gözlemleri kaydederek. Önermelerin doğruluğu mümkün olan bütün gözlemlere dayanılarak ortaya konmalıdır (mantıksal

-
- (9) Bilimde yöntem ile ilgili tartışmalar için şu kaynaklara bakılabilir : Ted Benton, **Philosophical Foundations of the Three Sociologies**, Routledge and Kegan Paul, London, 1977; Homa Katouzian, **Ideology and Method in Economics**, Macmillan, London, 1980; Russell Keat and John Urry, **Social Theory as Science** (Second ed.), Routledge and Kegan Paul, London 1982; Donald, N. Mc Closkey, «The Rhetoric in Economics», **Journal of Economic Literature**, 21 (2), June 1983, 481 - 517; Ian M.T. Stewart, **Reasoning and Method in Economics; An Introduction to Economic Methodology**, Mc Graw Hill, London, 1979.

- (10) McCloskey, s. 484. Bu kavramlar için bkz. Katouzian, Chapter 3.

pozitivizm veya mantıksal ampimizm). Belli bir önerme ve kavram gerçek dünyadaki gözlemlerin tümünü kapsamalıdır. Sınırı belli, sonu belli işlemlerle tüm anlam kapsanmalıdır (işlemselcilik). Olgular ya da olguların bütününe hâkim olan yasalar keşfedildiği zaman bilimsel açıklama getirilmiş sayılmalıdır. Dolayısıyla, bilimsel bilgi özgül (spesifik) gerçeklerle ilgili açıklamalar değil, bu özgül gerçeklerden kalkarak olgular arasındaki nedensellik ilişkilerine hâkim olan «genel yasalar» a ulaşan açıklamalardır. Bu nedenle de bilimsel bilgi bu yasalardan hareket ederek olgularla ilgili «tahmin yapabilmek» özelliğine ve yeteneğine sahiptir. Tahmin yapamayan bilgi test edilebilir değildir, dolayısıyla bilimsel değildir.

Geniş anlamda, «modernizm» olarak tanımlanmış pozitivizmin temel kurallarını McCloskey şöyle özetlemektedir (11) : (1) Öngörme (tahmin yapma - prediction) ve kontrol (olayların akışını etkileme) bilimin temel amacıdır. (2) Bir kuramın doğruluğu sadece gözlemlenebilen çıkarımları ve öngörülleri bakımından önemlidir. (3) Gözlemlenebilirlik, objektif, tekrarlanabilen deneylere ya da testlere dayanır. Bilimci düşüncelerini gerçek yaşamdaki olaylardan çıkarır, onlara dayandırır. (4) Bir kuramın yanlışlığı sadece ve sadece kuramın deneysel çıkarımları yanlış olduğu zaman kanıtlanabilir. (5) Objektiflik, bilginin bilimsel olmasının en önemli kıstasıdır. Sübjektif gözlem (iç gözlem, kendi düşünce ve duyguların gözlemi - introspection) bilimsel bilgiye dayanarak olamaz. (6) İç gözlem, metafizik, inanç, estetik ve benzerleri bir hipotezin, kuramın keşfedilmesine yardım edebilir, ama hipotezin geçerliliğinin gösterilmesine temel olamaz. (7) Sayılarla ifade edilemeyen bilgi tatmin edici değildir, fakirdir. (8) Bilim yönteminin görevi bilimsel mantık yürütmeyi bilimsel olmayan mantık yürütmeden, pozitif olanı normatif olandan (yani olan ile olması istenenden) ayırd etmektir. (9) Bir olgunun, olayın bilimsel açıklanması olayın oluşunun genel bir yasa altına alınmasıyla mümkün olur. Yasanın öngördüğü durumlarda olay mutlaka olur. (10) Bilimcilerin, bilimci olarak ahlâk ya da güzellik duygusu gibi değerler bakımından söyleyeceği hiçbir şey yoktur. (11) Sayılarla ifade edilemeyen soyut mantık yürütme, gerçekle ilgisi olmayan deneysel ya da gözlemsel mantık yürütme sadece safsata ve yanılgıdır.

Kısaca, pozitivizme göre, bilim, bulgularını tercihlere, izlenimlere, sezgilere, eğilimlere, önyargılara değil olgulara dayar; bilim öznel değil nesnel, normatif değil pozitiftir. Bilim ampiriktir.

(11) McCloskey, s. 484-485. Ayrıca bkz. Benton, Chapter 2.

Kuramın ya da önermenin geçerliliğinin genel yasalarla gösterilmesine «doğrulama» (verification) denir. Bir önermenin doğrulanabilmesi için tümevarım (endüksiyon) yöntemi kullanılır. Önerme herhangi bir gözlemlerde olayın oluşu ile doğrulanmazsa önermenin reddedilmesi gerekir. Ampirik testetmenin gereği budur. Ancak doğrulanabilen önermeler rasyonel ve mantıksaldır, dolayısıyla bilimseldir.

«Doğrulama» kıstasının katı bir şekilde uygulanmasının, kendi tanımına uygun bilimsel bilginin elde edilmesini olanaksız kılacağı açıktır. Çünkü, bir defa, gözlemlerin ve deneylerin eksiksiz yapıldığını, yani, bir kavramın, önermenin ya da kuramın tüm anlamını ve içeriğini kapsayacak şekilde test ve gözlem yapıldığını söylemek mümkün değildir; ayrıca, bir önerme ya da kuram şimdiye kadar yapılan gözlemlere uygun olsa bile, bundan sonra yapılacak gözlemlere uyacağını iddia etmek mümkün değildir. Bu nedenle de, 1920'lerden itibaren «doğrulama» kıstasında bazı revizyonlar yapılmış ve ampirik testetme kıstasının gerekleri ve isterleri giderek zayıflatılmıştır. Bu da, pozitivizmin bilim dünyasındaki hegemonyasını önemli ölçüde zedelemiştir.

Bazı pozitivistler katı «doğrulama kıstasını reddetmişler, onun yerine daha zayıf bir test kuralı olan «ampirik geçerlilik» (teyit etme - confirmation) kıstasını getirmişlerdir. Buna göre, bir önerme, kuram gözlemlere kaç kez uygun olursa olsun, bundan sonraki gözlemlere uymayabilir. Bu kıstasın yaygın kabul görmesi iki sonuç doğurmuştur. Bunlardan ilki test sonuçlarını bir «güvenilirlik sınırı» na, «olasılık sınırı» na bağlamaktır, yani, matematik olasılık kurallarını kullanarak önermenin gözlemlerle desteklenmesinin derecesine göre geçerli olup olmadığını kabul etmektir. İkinci sonuç ise «doğrulama» kıstası yerine «yanlışlama» kıstasını kullanmaktır. Yani, ne kadar çok ampirik kanıt getirilse getirilsin, bir önermeyi kesin olarak doğrulamak mümkün değildir, ama önermenin bir kez bile gözlemlerle yanlış olduğunun gösterilmesi önermenin geçersiz olduğunun kabulü için yeterlidir. Bilgi de yanlışlığı tekrarlanan testlerle, gözlemlerle gösterilemediği zaman bilimseldir.

Anket sonuçlarına dönersek, yüzde 90'ın üzerinde çoğunluklarla bazı ülkelerin iktisatçılarının kabul ettiği önermeler vardır. Fakat bu önermelerin doğru olduğu ile ilgili ampirik kanıtlar bulanmıştır. Örneğin ondokuzuncu yüzyılda gümrük vergilerinin

ABD'ye nasıl zarar verdiğini pozitivist «doğrulama» kıstasına göre gösteren çalışma yok. (12) O halde bu önermenin bu güvenilirliği nereden kaynaklanıyor? McCloskey'e göre, farklı görüşteki her iktisatçı kendi «modernist kanıtı» olduğunu düşünüyor. Ayrıca bazı ülkelerin iktisatçıları, yanlışlansa bile, bazı önermeleri hemen reddetmiyor, teyit edilenleri hemen kabul etmiyor. Kuhn ise her kuramın ortaya konduğu günden itibaren kurama karşı gözlemlerle doğruluğunu bilim tarihini inceleyerek gösteriyor. (13) Bu karşı gözlemler kuramın hemen reddedilmesi bir yana, bu karşı gözlemlerin yanlışlığının gösterilmesi girişimine yol açmaktadır. Kurama karşı kanıtların getirilmesi ise ancak yapılan testin ya da gözlemin yorumlanması ile mümkündür. Test sonuçları, kullanılan araştırma teknikleri, araştırma araçları yeniden değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ya da kuramı koruyucu bazı değişiklikler yapılmakta, geçerli olmasıyla ilgili koşullar ve kayıtlar getirilmektedir. Ayrıca kuramlar ve öneriler genellikle tek bir olayla reddedilebilecek, yanlışlanabilecek şekilde formüle edilmezler. Önermeler, hipotezler bir grup olarak, yapısal bütünlükleri içinde beraberce test edilirler. Bu nedenle bir hipotez kendi başına reddedilemez, ya da kabul edilemez. (14)

Pozitivizme karşı getirilen bu eleştiriler yanında, en ciddi eleştiri pozitivistin bir bilim yöntemi olarak kendisinin «pozitivist» olmadığıdır. Pozitivistlerin yukarıda özetlenmeye çalışılan kıstasları aslında «normatif» kıstaslardır, yani, olanı değil, olması gerekeni kurallara bağlamaktadır. Dolayısıyla kurallarının kendileri değer yargılarıdır. Pozitivistler durmadan objektif kanıt, nicelleştirilmiş test, pozitif analiz ve diğer kıstaslara bağlılıklarını ifade ederlerken, bu kıstaslar dikkatle incelenmiş, temelleri sağlam gerçeklere dayanmamaktadır. Dolayısıyla, pozitivistin kabulü mantık yürütmeye değil, «açıklanmış tercihler» e dayanmakta, «inanç» meselesi olmaktadır. (15) Hiçbir zaman pasif, dolaysız gözlem yapılamaz. Eğer bilinçli olarak gözlem yapılacaksa, gözlemlenecek olay gözlemden önce bir problem olarak formüle edilmek durumun-

(12) McCloskey, s. 493.

(13) McCloskey, s. 494; T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2 nd. ed., University of Chicago Press, 1970.

(14) Lakatos buna «bilimsel araştırma programları» adını vermektedir. Konuyla ilgili bir genel değerlendirme için bkz. R. Cross, «The Duhem-Quine Thesis, Lakatos and the Appraisal of Theories in Macroeconomics», *The Economic Journal*, 92 (366), June 1982, 320-340.

(15) McCloskey, s. 486; Katouzian, s. 52.

dadır. Yani problem bir kuram olarak formüle edilmelidir. Kuramdan bağımsız gözlem yapılamaz. Nelerin gözlemleneceği kuramın olguları nasıl ele aldığına bağlıdır. Farklı kuramlar aynı olguyu farklı yorumlayabilir. Ama gözlemden önce bir kavramsallaştırmaya gidilmesi gereği açıktır. Yorum için içine girince mantıksal pozitivistler kendi kendileriyle çelişkiye düşmektedirler. (16)

Pozitivistler kendi aralarında da görüş ayrılıklarına sahiptir. Fizik kurallarının izlenmesinin insan davranışlarını mekanik olarak yorumlanmasına neden olduğunu, bunun yerine toplumsal yaşamın canlı, bütünlüğü olan bir organizma olarak gerektiğini, fizik yerine biyoloji biliminin kurallarının uygulanmasının toplumsal bilimler için daha geçerli olduğunu savunan görüşler vardır. (17)

McCloskey, iktisatçıların bilim yöntemini örnek aldıkları fizik ve matematik bilimlerin bile artık «modernist» yöntemi izlemediklerini göstermek üzere matematikçilerden ve fizikçilerden örnekler vermekte, evrensel olarak kabul edilen, hiç kuşku götürmeyen matematiğe ve fiziğe ulaşamayacağını bu bilimcilerin ağzından anlamaktadır; gerçek, objektif, pozitif, öngörülebilir bulunan bilginin fizik biliminde bile mümkün olmadığını gösteren bilim tarihçilerine atıf yapmaktadır. McCloskey, filozofların pozitivismin yukarıda anlatılan kuralların yarısına bile inanmadığını, giderek büyüyen, saygınlığı ve önemi artan bir azınlığın hiçbirine inanmadığını, ama iktisatçıların önemli bir çoğunluğunun hepsine inandığını, fakat en hararetli pozitivism savunucularının bile bazı tartışmalar karşısında geri adım attıklarını örneklerle açıklamaktadır. (18)

Özetle, pozitivist bilgi kuramına göre bile evrensel yasalara ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle de görüş ayrılıkları çıkar. Ama bu bilimsel bilginin mümkün olmadığı anlamına gelmez. Sadece bilimsel bilgiyi farklı tanımlamak gerektiğini gösterir.

(16) Benton, s. 73; Katouzian, s. 52.

(17) Bu akımın en yeni temsilcilerinden biri Kornai'dir. Bkz. J. Kornai, «The Health of Nations: Reflections on the Analogy between the Medical Science and Economics», *Kyklos*, 36 (2), 1983, 191-212. Mekanik ve organik yaklaşımlarla ilgili bir özet için bkz. H. Toben, «Mechanistic and Organistic Analogies in Economics Reconsidered», *Kyklos*, 35 (2), 1982, 292-306.

(18) McCloskey, s. 485, s. 493.

B) Relativizm : (19)

Relativist bilgi kuramına göre, hiçbir bilimsel gözlem ya da betimleme (description) kuramdan bağımsız olamaz. Gerçeklerle ve olgularla ilgili tüm önermeler kuramsal kavramsallaştırmaya ve algılamaya bağlıdır. Betimlemesi yapılamayan hiçbir olay ve olgu deney ve gözlem konusu olamaz. Relativizm bir kuramın veya önermenin doğruluğunun veya yanlışlığının sadece kendi başına gözlem ve deneyle belirlenebileceği görüşünü reddeder ve kuram ile gözlem arasında anlamlı bir ayırım yapılamayacağı görüşünü savunur. Farklı kuramsal çerçeveler arasında seçim yapılırken kullanılabilir, evrensel geçerliliği olan kıstaslar mevcut değildir. Çünkü deney ve gözlem sonuçları her zaman birden fazla açıklayıcı hipoteze temel olabilir ve bunlardan hangisinin doğru olduğu sadece deneyle saptanamaz. Moral, estetik veya yararlılıkla ilgili değer yargıları böyle bir seçimin yapılmasında çok önemli role sahiptir. Daha da öteye, insanların kuramsal inançlarından ve kavramsallaştırmalarından bağımsız gerçek yoktur. Pozitivist bilim yöntemi reddedilmelidir. Yani, «gerçek» kuramın bir fonksiyonudur. Değer yargıları, ideoloji, tercihler kuramı etkiler. Bu nedenle de bir kuramın doğru ya da yanlış olarak kabul edilmesi, sözkonusu değer yargılarının kabul edilip edilmesine bağlıdır.

Relativizm, pozitivistimin sosyal bilimlere algılamasına karşı çıkar, model olarak aldığı fizik biliminin açıklama ve bilimsel geçerliliği kanıtlayıcı yönteminin toplumsal bilimlere için geçerli olduğu görüşünü reddeder. Relativizme göre, toplumsal, tarihsel, kültürel bilginin konusu fizik bilimlerinin konularından farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılık insanın ve insan ilişkilerinin nesnelere ayrımcı özelliklerinden kaynaklanır. İnsanlar özgür, bağımsız öznelere sahiptir. Davranışları amaçlıdır, belli motivasyonlara, nedenlere dayanır ve toplumsal dünyanın yaratıcılarıdır. İnsanın dünyayı algılaması, yorumlaması ve açıklaması, yaşadığı toplumdaki toplumdaki toplumsal ilişkilere, bu ilişkilerin tabiatına, koşullarına, toplumsal yaşamın farklı biçimlerine bağlıdır. Toplumsal bilimlere de toplumsal faaliyetlerin, eylemlerin yorumuna dayanan anlaşılması yoluyla nedensellik ilişkilerini açıklamaya ve etkilerini saptamaya çalışır.

(19) Bu bölüm için büyük ölçüde Benton'dan yararlanılmıştır. Bkz. özellikle Chapter 5, 6, 7. Ayrıca bkz. Keat and Urry.

Kuramlar normatiftir, değerlendirmeye yoruma dayanan kavramsal çerçevelerdir. Tarihsel, toplumsal ve kültürel olaylar, bir yandan içinde yaşanan toplumların değer sistemlerinin, bir yandan da insanların kendilerinin değer tercihlerinin etkisi altında kavramsallaştırılır. Bu değer sistemleri ve değer tercihleri toplumlara ve kültürlere göre farklıdır ve relatiftir. Bu nedenle de farklı toplumlarda kavramsallaştırmalar birbiriyle çelişen, birbirine rakip kuramların ortaya çıkmasına yol açabilir. Çünkü bireyler ve gruplar kendi gereksinmelerine, amaçlarına, isteklerine uygun betimlemeler ve açıklamalar yapacaklardır.

Relativizm bazen hümanizm, bazen de tarihselcilik olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, anlama, bilme, açıklama kişinin bireysel, toplumsal, psikolojik tavırlarından, inançlarından, değerlendirme yöntemlerinden etkilenir. Bilme, anlama, açıklama içinde bulunulan kültürel, tarihsel sınırları aşamaz. Yani zamandan, mekândan, bireyden bağımsız gerçekler olamaz. Ama bu sınırlar içinde genellemeler yapmak mümkündür.

Relativizmin pozitivism karşısındaki konumunda en büyük sorun doğuran alan «objektif» liğin tanımıdır. Pozitivizmin sübjektif, normatif, bireye bağlı, ideolojik bilimsel bilgi olamayacağı iddiası karşısında, relativist yaklaşım «objektif» bilginin ne olduğu ile ilgili kıstaslar koymaya çalışmıştır. Bu kıstaslardan bazıları evrensel insan deneyimleri, insanın varolmasının biyolojik temelleri, insanın evrensel davranış biçimleri, kavramların tarihsel koşullara uygunluğu gibi kavramlardır. Yani relativizm ile kültürler ve toplumlararası anlama ve açıklamanın mümkün olabilmesi için ya belli bir «insanın özü» kavramı, ya da insanın doğası ile ilgili metafizik ve felsefi bir takım kavramları kullanmak gerekir. Bu kavramlar ise birbiriyle çelişkili olabilir ve bilginin geçerliliğinin kıstası olarak kullanılmalrı bazı bilimcilere göre mümkün değildir.

C) Realizm (20)

Realistler de, pozitivistlere benzer şekilde, bilimsel bilginin ampirik, rasyonel ve objektif olduğunu kabul ederler. Bilimin amacı açıklayıcı ve tahmin yapmaya yardım eden bilgi sağlamaktır. Fakat realizmde açıklama ile tahmin yapma arasında önemli bir fark vardır. Bilimin birincil amacı tahmin yapma değil açıklama

(20) Bu bölüm için büyük ölçüde Keat ve Urry'den yararlandım. Ayrıca bkz. Benton.

getirmektir. Bir olguyu açıklamak için sadece olgular arasında düzenlilik ilişkisi olduğunu gösteren yasalara ulaşmak yeterli değildir. Düzenlilik ilişkisinin ötesinde, olgular arasındaki gerekli ilişkileri açıklayabilmek için, olguların temelinde yatan yapıların, mekanizmaların işleyişleri ile ilgili bilgilere sahip olmak gerekir. Bu işleyiş mekanizmalarını ve yapılarını bilmek için de, her zaman aşına olmadığımız, hemen gözlemleyemeyeceğimiz varlıkların ve süreçlerin kavramsallaştırılmasına gerek vardır. Böyle bir kavramsallaştırma ise olguların sadece «görüntülerinin» ötesine gitmekle mümkündür. Pozitivizmdeki düzenlilik, yasaları arama ve bunları tahmin yapmada kullanma çabası olayların nedenlerini açıklamayı ikinci plâna iter, çünkü olgular arasında ilişki olduğunu saptamak bu yaklaşımda bilimsel bilgi için yeterlidir. Realizmin çabası işte bu nedenleri aramak ve açıklamaktır; olguyu ortaya çıkaran olayların oluş sürecini, bu süreç içinde yer alan olguların bilgisini elde etmektir. Yani bilim hem betimleme hem de açıklama yapmaya uğraşır. Burada en temel bilgi yapıları ve mekanizmaları açıklamaktır. Bu nedenle de, sadece tümevarım yöntemini kullanarak spesifik gözlemlerden genellemelere giderek bilimsel bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Çünkü olgular ardında yatan nedenler, mekanizmalar, süreçler genellikle doğrudan doğruya gözlemlenemeyebilir. Kuramın en önemli özelliği gözlemlenemeyen yapıları ve mekanizmaları kavramlaştırma çabası olmasıdır. Bu yüzden de kısmi testler ve doğrulama kıstası bilimsellik kıstası olarak kullanılamazlar. Gözlem ve deney yoluyla olgular arasındaki ilişkilerin bulunması ancak dolaylı açıklama getirilmesine yardımcı olabilir. Bilimsel kuramlar sadece uygulamada kullanışlı araçlar değildir. Kurallar sadece tahmin yapma ve uygulanabilirlik açısından değil, açıklama gücü olup olmaması açısından değerlendirilmelidir.

D) Yöntemsizlik :

Bilimsel bilgiye ulaşmak için yukarıda anlatılan bilim yöntemlerinden birini veya herhangi bir yöntemi seçmeyi reddeden bir grup bilimci ise «yöntemsizlik» yöntemini tercih etmektedir. (21) Onlara göre yöntemin kendisi normatiftir. Her bilim yöntemi bilimsel bilginin ne olduğu, nasıl elde edilmesi gerektiği ile ilgili kurallardan ve iddialardan oluşur. Bazıları bazı yöntemleri diğerlerine tercih eder. Yöntem seçenler de genellikle bu yöntemi neden seçtiklerini pek açıklamaz. Halbuki bir bilim yöntemi seçmek ken-

(21) Bkz. McCloskey, s. 415 - 510.

di başına bilimsel gelişmeyi sınırlar. Herhangi tek bir yöntem kendi başına çok idialıdır ve yapabileceğinden çok daha fazlasını vaadeder. Olguların zenginliği ve karmaşıklığı bilim yöntemlerinin irrasyonellik ve relativizm suçlamalarının ötesine geçip çok daha geniş kapsamlı bir rasyonellik gerektirir. Bilimin görevi bilimsel - irrasyonel, nesnel gerçek - değer yargısı, objektif - sübjektif, kesin - bulanık, nesne - sözcük, pozitif - normatif, anlama - sezgi, dikkatli - dağınık, bilimsel - insancıl gibi ayrımları ortadan kaldırmak ve tümünü bilimsel bilginin elde edilmesinde hizmete koymaktır. İkna edici mantık yürütme bilimin temelidir.

IV — S O N U Ç :

Makalenin iki ana bölümünde ortaya konan tartışmalar hem bilim dallarının kendi içindeki, hem de bilginin elde edilmesi ve bilimselleştirilmesi ile ilgili bilgi kuramı içindeki çeşitliliği, görüş ayrılıklarını ve tartışmaları sergilemeye çalıştı. Bilim farklı görüşlerle ve tartışmalarla doludur. Bilimi bilim yapan ve zenginleştiren, geliştiren özellik de zaten budur.

